

TÓTH ÁGNES
ANGOL–AMERIKAI AK FELSO–KALIFORNIABAN A MEXIKOI
IDOSZAKBAN 1821–1848

Szeged, Hispania, 2002. 207 p.

Ezt a 19. századi történeti olvasva a magyar emigráció kérdéseivel foglalkozó történész számára megkerülhetetlen a gondolat: mennyire más ez az Amerikán belüli migráció, ez a jenki kirajzás, mint a nekünk oly ismerős közép-európai kivándorló sors, gyakran nyomorból nyomorba, a szegény paraszti létből a korai iparvárosok munkásainak sorába, vagy egy interiorbéli brazil fazendára! *Tóth Ágnes* könyvének hősei vállalkozó kedvű fiatal emberek, tele innovatív szellemmel, akik szerencsét próbálnak, s többnyire jól boldogulnak a világ végén. Hiszen a vizsgált korszakban „mint Gibraltár a középkori Mediterráneum számára, úgy Felső-Kalifornia is a világ vége, az utolsó határvidék fizikai és pszichikai értelemben is”. (143. p.) Mégis csábító föld, melyről a leendő telepesek igyekeztek körültekintően informálódni, mielőtt egyénileg vagy csapatostul útra keltek volna oda. Egyesek csalódtak reményeikben, mások sikeres életpályát futottak be Felső-Kaliforniában. Néhány ilyen életpályát szedett csokorba Tóth Ágnes, olvasmányosan megírt történeti háttér kíséretében.

Mikor tehát a témaválasztásról, a feldolgozás jellegéről, céljairól szeretnénk szólni, a magyar emigrációkutatás eredményei ismét eszünkbe juthatnak. Elsősorban Albert Tezla kétkötetes munkája, a századforduló „amerikai magyarjairól” vagy Szili Ferenc könyve a Horvát-Szlovénországra és Amerikába irányuló magyar kivándorlásról. Mivel hasonló szemléletet tükröznek, mint Tóth Ágnes munkája, ami illeszkedik abba a vonulatba, melyet Fejős Zoltán így jellemez: „az új társadalomtörténet egy napjainkban kedvelt módszerét is érzékelteti: a történeti folyamatban részt vevő individuumok, csoportok életének dokumentumok segítségével történő értelmezését”. (*A chicagói magyarok két nemzedéke 1890–1940*. Bp. Közép-Európa Intézet, 1993. 17. p.) Ezt az értelmezést a könyv szerzője már publikált források alapján végezte el, szándéka szintézisalkotás volt. Ennek során újra rendszerezte, bizonyos esetekben más megvilágításba helyezte a már ismert adatokat. Érdekes példája ennek a különböző szerzőktől átvett demográfiai mutatók táblázatban történő összefoglalása és összehasonlító elemzése (55. p.), vagy a föld értékére vonatkozó adatok közlése a földszpekuláció kapcsán (39–40. p.).

Tóth Ágnes kötetében meglehetősen kevés idézetet használ, viszont gyakran hivatkozik szakmunkákra, forráskiadványokra. Ez a módszer kétségtelenül megkönnyíti a szerző dolgát, különösen idegen nyelvű hivatkozások esetén, hiszen nincs szükség az idézetek pontos lefordítására. Az olvasó azonban talán szívesen találkozna – akár mellékletben – a primer forrásanyag részleteinek fordításával, így jobban érzékelhetné a források stílusát, rácsodálkozhatna egy-egy megfogalmazásra. Hiszen a szerző maga is fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy munkáját „a korabeli »idegen«, elsősorban angol–amerikai, de más angolszász (angol, skót) utazók, kereskedők, diplomaták, betelepülők írásaira: levelekre, naplókra, úti emlékezésekre, emlékiratokra” építi, melyek magyarul nem hozzáférhetők (5. p.). A felhasznált irodalom egyébként sokrétű, bőséges és jól rendszerezett.

Sokszor, sokféleképpen próbálták már megfejtetni annak a dinamizmusnak, annak a szívóerőnek a titkát, amely az észak-amerikai társadalmat jellemzi. A kivándorlási mechanizmusra vonatkozó Brinley Thomas-féle modell alapvetően gazdasági, „pull”-tényezője mellé az újabb történeti kutatások a migráció mag, gazdaságon kívüli tényezőit sorakoztatták fel. E „*pluribus unum*” áll az USA címerén, ez a kifejezés azontúl, hogy a föderális államok szövetségi egységére utal, jelzi a sokfelől érkezett lakosság amerikanizálódását, egy nemzeté olvadását is. Azt az erőt, mely nemcsak a hallatlan belső integrációs képességében nyilvánult meg, a bevándorlók tömegeinek (a korábbi elmélet szerint) „*melting pot*”-ként vagy (a 60-as évektől erősödő elmélet szerint) a kulturális sokszínűség, a „*cultural pluralism*” jegyében történő beolvadásában mutatkozott meg, hanem – amint azt Tóth Ágnes köteté is alátámasztja – még a területi expanzio előkészítésében is igen nagy szerepet játszott. Történelmi ellenpontként pedig ott a mexikói társadalom, a maga lassan változó, sőt stagnáló módján. „Spanyol-Amerikában nincs fejlődés” – hangzik az észak-amerikai megfigyelő lakonikus megállapítása a 19. század közepén, és egy perccig sem lehet kétséges, hogy a vesztes fél a lehengerlő Egyesült Államokkal szemben Mexikó lesz a kiváló adottságokkal rendelkező Felső-Kalifornia birtoklásának ügyében (80. p.).

A könyv szerzője e terület múltjának bő két és fél évtizedét, mexikói korszakát vizsgálja. Azt a folyamatot, ahogy Felső-Kalifornia Mexikó fennhatósága alól fokozatosan „átcsúszik” az Egyesült Államok kezébe. A történeti elemzés a korabeli viszonyokat elsősorban a bevándorlással szorosabban összefüggő kérdések tükrében mutatja be, így szerencsés háttérrel ad a személyes sorsokhoz. Jól érzékelhetővé teszi a mexikói hatóságok /nem is alopaltan/ félelmét a külföldiektől, azt az igyekezetet, mellyel a lakosság pl. vallási homogenitását igyekeztek megőrizni, és azt, hogyan próbáltak megszabadulni a nemkívánatos, kevésbé integrálódó személyektől. Feltárulnak a mexikói adminisztráció bizonyos korrupciós jelenségei,

illetve az a sajátossága, hogy a távoli területeken gyakran nem tudja érvényesíteni a központi akaratot. Szó esik a kötetben tervszerű, bár végül sikertelen telepítési kísérletekről, és Tóth Ágnes figyelmét nem kerüli el a térségben – a mai napig is – érzékelhető angol–amerikai rivalizálás kérdése sem.

A kötet olvasmányos stílusa, érdekes témaválasztása, a magyar közönség számára újdonságot jelentő anyaga folytán az egyetemes történet iránt érdeklődők fokozott figyelmére tarthat számot.

Szilágyi Ágnes Judit

CHRISTIAN KLOYBER–MARCUS G. PATKA
ÖSTERREICHER IM EXIL. MEXIKO 1938–1947
(Osztrákok száműzetésben. Mexikó, 1938–1947)

Wien, Dokumentationsarchiv des Österreichischen Widerstandes 2002. 704 p.

A kötet egy közel 20 éves sorozat legújabb darabjaként jelent meg, amely a politikailag és származásuk miatt üldözött osztrák emigránsok sorsát mutatja be; alapvetően a DÖW archív anyagai alapján (Franciaország, 1984, Spanyolország, 1986, Belgium, 1987, Nagy-Britannia, 1992, USA 1995, Szovjetunió, 1999 és most Mexikó, 2002).

1938. március 19-én Isidro Fabela, Mexikó állandó képviselője a Népszövetségben írásban betervezte országa hivatalos tiltakozójegyzékét Ausztriának a hitleri Németország által történt megszállása, az Anschluss miatt. Ezzel és az ezt követő szolidaritási politikával – osztrák, német menekültek befogadásával – a mexikói államférfiak, diplomaták, politikusok demokratikus és forradalmi hagyományaik alapján jártak el. Ez a hivatalos tiltakozás feltűnést keltett a harmincas évek Európájában, mert elsőként Mexikó lépett fel a hitlerizmus rabló terjeszkedése ellen. Másfelől ez a népszövetségi dokumentum argumentumokat nyújtott később egy szabad Ausztria létrehozásához.

A kötet megemlékezés a Lazaro Cardenas elnök (1934–40) által vezetett Mexikó tettei előtt, amelyekkel ügyszólván feltűnést keltő módon sietett sok ezer spanyol polgárháborús harcos segítségére, osztrák és német írók, művészek, a náci által üldözött zsidók megmentésére. Lazaro Cardenas elnök, Isidro Fabela delegációvezető, Gilberto Bosques, Mexikó párizsi, majd marseille-i főkonzulátusának vezetője és Lombardo Toledano Vicente, a mexikói szakszervezeti mozgalom vezetője álltak a nagyszabású mentési munkák élén.

Isidro Fabela már korábban felemelte szavát Genfben Etiópia, majd a köztársasági Spanyolország mellett. 1939 januárja és szeptembere között pedig négy jelentésben (Fabela-levelek) számolt be Cardenas elnöknek az európai helyzetről, a náciizmus terjedéséről, Németország szerepéről. Jelentései sokoldalú információk alapján elkészített alapos elemzések. Fabela élesen bírálja a francia és az angol külpolitikát, valamint a Szovjetunió magatartását. Végző soron Németország vereségét jósolja meg, de ez szerinte a Szovjetuniótól függ.

Jelentős szerepet vállalt Gilberto Bosques, aki rengeteg internáltat – elsősorban spanyolokat – látott el papírokkal, vízzel, illetve hajókat bérelt számukra. Az utolsó hajó 1942 tavaszán futott ki Marseille-ből Mexikó felé. Ekkor már nemcsak spanyolokat, hanem menekült zsidókat és osztrákokat, németeket mentett. A németek internálták, majd elfogott kémekre kicserélte a mexikói kormány. Hazatérésekor nemzeti hősként ünnepezték.

A DÖW kiadványa dokumentumokkal mutatja be, hogyan mentett meg Cardenas, Fabela, Bosques, Toledano sok jeles alkotót. A könyv ismerteti Cardenas elnök ünnepélyes hangvételű levelét (86. dokumentum, 160. p.), amelyben közli pozitív döntését. Időpont: 1940. augusztus 7. Vízumot adtak Feuchtwangernak, Döblinnnek, Berthold Brechtnek, Wefelnek, André Gide-nek. És még számos író, zeneszerző, baloldali politikus életét mentették meg a mexikói vízumok (Leonhard Frank, Alfred Kantorowicz, Franz Dahlem, Hans Marchwitza, Anna Seghers, Egon Erwin Kisch, Gerhard Eisler és mások).

Az 1930-as években a náci előli menekülés fő iránya Franciaország volt. A spanyol polgárháború végén tízezerrel menekültek francia földre a köztársaság hívei, a Nemzetközi Brigád és a spanyol köztársasági hadsereg katonái. Ausztriából, Németországból, majd Csehszlovákiából nagy számban érkeztek Franciaországba a hazájukból elűldözöttek. 1939 elején a Daladier-kormány hatvan tábort állított fel a spanyol köztársasági menekültek részére. A leghírhedtebbek Le Vernet, Gurs, Saint Cyprien voltak. (Ezekben sok „spanyolos” magyar fogoly is volt, pl. Rajk László, a Sebes vívőrek, Kurta János, Tömpe András, Szarvas Pál, Kárpáti József.) 1939. szeptember 1-jével a francia kormány elrendelte, hogy minden ellenséges országból érkezett, 17–48 év közötti külföldit internálni kell, vagyis a németek elől menekülő német és osztrák állampolgárokat is. (Ők először Csehszlovákiába szöktek, majd Franciaországba mentek, ott pedig 1940 júniusában ismét útra keltek: a meg nem szállt országreszt akarták elérni.) Sorsuk később